

PRINCIPY ČESKOSLOVENSKÉ OBRANY V ROCE 1938

Věra Olivová

O kritickém roce 1938 bylo napsáno mnoho studií i knih, proneseno mnoho úvah — i mnoho obvinění.

Všechny diskuse se vždy zúžily k jedné jediné otázce. K otázce, zda se Československo mělo či nemělo bránit. A stejně tak jako byla stereotypní tato otázka, byla většinou stereotypní i odpověď. A přitom klíč k objasnění Mnichova leží úplně jinde — v celé světové mocenské politice, v oné souhře mocenských a politických sil, v nichž bylo Československo figurkou ve velmocenské partii hrané současně v Evropě, v Číně, v Přední Asii i v Americe.

Mnichov je otázka mocenská a politická a jako taková byla řešena v roce 1938 a jako taková musí být řešena i v každém seriózním historickém výkladu.

Zůstává přitom až s podivem, jak mizivě málo bylo až dosud řečeno o linii československé politiky v oné krizové době. O tom, co sledovala, na čem zakládala obranu Československa. A jak je dokonce ještě pro třiceti letůch nutno zdůrazňovat, že to skutečně obrana byla.

Československá zahraničně politická linie se po celých dvacet meziválečných let vyznačovala mimořádnou stabilitou, která byla dána již tím, že byla vedena jednou politickou skupinou a dokonce jednou osobou — Edvardem Benešem. Byla založena na snaze zakotvit a zabezpečit Československo v rámci té Evropy, která se vytvořila v roce 1918. Proto Československo uzavřelo na základě mírových smluv řadu dohod, především se svými sousedy. Snažilo se opřít svou existenci o velmocenskou podporu Francie i Sovětského svazu. Aktivně se účastnilo práce ve Společnosti národů, jejíž zásady kolektivní bezpečnosti mu — jako malému státu — dávaly možnost uplatnit svůj hlas při jednání za zeleným stolem. Mimořádnou pozornost věnovalo pak pokusům o novou organizaci střední, východní a jihovýchodní Evropy. Z širě založené koncepce středoevropské spolupráce se podařilo realizovat pouze seskupení tří států — Československa, Rumunska a Jugoslávie — které se současně stalo jedinou skutečnou realitou sjednocující malé nové státy této oblasti.

Československá politika si byla vědoma labilnosti, nehotovosti i nesmírných nedostatků Evropy vzniklé v roce 1918. Ale usilovala o napravení těchto nedostatků postupnými dohodami a úpravami a cestou uklidnění a stabilizace celé Evropy.

Avšak všechny tyto základní principy, na nichž československá zahraniční politika stavěla existenci nového státu, se postupem doby vnitřně rozkládaly. Rozkládaly se úměrně s tím, jak se rozkládala Evropa z roku 1918. K prvním velkému pokusu přetvořit nově vzniklý stav na nových základech došlo v Locarnu roku 1925. Čtyři evropské velmoci, Anglie, Německo, Francie a Itálie, se pokusily dospět — mimo versailleský systém i mimo Společnost národů — k velmocenské dohodě jako jedinému, nejjednoduššímu a nejúčinnějšímu způsobu rozhodování. Toto rozhodování bylo zaměřeno především k řešení problémů západní Evropy. K druhé krizi došlo na přelomu roku 1932 a 1933, kdy totéž velmocenské seskupení se ve formě návrhu na vytvoření direktoria čtyř pokusilo nově přetvořit střední, východní a jihovýchodní Evropu a dospět i k novému mocenskému rozdělení světa. Proti tomuto pokusu došlo z výrazné iniciativy Československa k obraně stávajícího stavu. A to cestou regenerace Společnosti národů, jejímž základem byla nová francouzsko-sovětská spolupráce podporovaná blokem Malé a Balkánské dohody. K třetí evropské krizi došlo v březnu 1936. V ní byl v souvislosti s remilitarizací Porýní vybojován zápas mezi Německem a Francií o rozhodující velmocenské postavení v Evropě, a v Evropě střední, východní a jihovýchodní zvláště. Krize skončila velikým vítězstvím Německa.

Francie tváří v tvář hitlerovskému Německu odmítla pomoc nabízenou Sovětským svazem a Československem, odmítla podporu Malé a Balkánské dohody i Polska. Podlehla psychóze strachu i své vnitřní politické slabosti. Vzdala se své vlastní obrany i obrany střední, východní a jihovýchodní Evropy, v níž byl až dosud druhý pilíř jejího velmocenského postavení v Evropě. Místo toho se opřela o Anglii, jejíž velmocenská síla se jí zdála lepší zárukou proti hitlerovskému Německu než kontinentální protiněmecký val, spojující západní, střední a východní Evropu na principech versailleského systému a Společnosti národů. Francouzský postup, podněcovaný anglickou politikou, vedl záměrně k oslabení nového sovětského vlivu v oblasti střední, východní a jihovýchodní Evropy, k odvrácení sovětské politiky od evropských problémů. A současně vydával tuto oblast jejímu starému hegemonu — Německu.

Důsledky tohoto francouzského postupu se projevily politickým rozkladem celé této oblasti a jejím přechodem do německé velmocenské sféry. Po Polsku, které tento krok učinilo již v lednu 1934, a po Maďarsku, které od počátku podporovalo německou politiku, se vydalo červencovou smlouvou z roku 1936 po této německé cestě Rakousko, v průběhu roku 1937 a na počátku 1938 Jugoslávie i Rumunsko. Tento přesun byl současně provázen vnitropolitickými přeměnami těchto států — jejich vnitřní fašizací.

Jediným státem, který v této oblasti odolával stupňovanému německému tlaku, bylo Československo. Mezinárodně izolované i vnitřně oslabené, ztrácející pevnou půdu pod nohama, bylo jediným státem, který neuzavřel ani hospodářskou, ani politickou dohodu s Německem, bylo jediným státem, který úporně a těžce bránil i svůj vnitřní demokratický režim proti náporu fašismu. A proto také právě proti Československu byl veden nejprudší nápor ze strany hitlerovského Německa. Po anšlusu Rakouska v březnu roku 1938 nastávala rozhodující fáze tohoto nerovného zápasu.

Základní princip, na němž Československo postavilo svoji obranu, byla snaha obnovit svůj spojenecký systém rozložený porýnskou krizí. Tento československý spojenecký systém byl však tak hluboce vklíněn do celoevropské politiky — byl s ní záměrně a cílevědomě spjat tolika pouty —, že jakákoliv

jeho regenerace nutně musela mít za následek i změny v celé evropské politice. Jakákoliv jeho obnova — především oživení československo-francouzské a československo-sovětské smlouvy — musela mít nezbytně za následek přesuny v evropské politice. Vytvoření protiněmecké fronty bylo v rozporu s vývojem nastoupeným porýnskou krizí. A bylo především v rozporu s anglickou politikou, která právě od Porýní byla přes svou smlouvu s Francií na evropské politice zaangažována a také do ní stále výrazněji zasahovala.

Anglické stanovisko ke změnám, kterými prošla v roce 1918 oblast střední, východní a jihovýchodní Evropy, bylo známé. Anglie je pokládala za absurditu poválečného vývoje, nikoliv však za trvalejší řešení. Nepřestala nikdy považovat Německo za přirozeného hegemonu této oblasti. Proto mu v ní také — v okamžiku podřízení Francie svému vedení v březnu 1936 — zcela samozřejmě přenechávala volnou ruku. Desinteres Anglie na této oblasti vyjádřil znovu výslovně v listopadu 1937 Halifax ve své rozmluvě s Hitlerem. Anglická politika usilovala pouze o to, aby německá hegemonie byla obnovena klidnou cestou, aby při tomto přesunu nedošlo k žádnému konfliktu, který by mohl ohrozit klid evropského vývoje, a tím zasáhnout i ji. To byla hlavní linie anglické politiky appeasementu, politiky zachování míru.

Právě s touto koncepcí anglické politiky byla československá obranná linie v nehlubším rozporu. Snažila se regenerovat systém, jehož rozklad v březnu 1936 pokládala Anglie za nezbytný předpoklad úspěchu své politické linie appeasementu.

Tato protikladnost československé a anglické politiky se v průběhu roku 1938 projevila prudkými srážkami. Československo, usilující o regeneraci svého spojeneckého systému na obranu proti hitlerovské agresi, se tak dostávalo do konfliktu nejen s Německem, ale i s Anglií, podporovanou francouzskou politikou.

A právě boj o bytí či nebytí československého spojeneckého systému se stal kardinální otázkou nejen československou, ale i evropského vývoje v roce 1938.

Počátek československé obrany založené na pokusu o regeneraci spojeneckého systému je možno spatřovat právě v okamžiku, kdy hitlerovské Německo zahajovalo svůj faktický mocenský nástup do střední Evropy anšlusem Rakouska. Československá zahraniční politika využila šokujícího působení anšlusu Rakouska na evropskou veřejnost a obrátila se na své spojence — na Francii a Sovětský svaz — s otevřenou otázkou: zda se vlády obou států cítí ještě vázány svými smluvními závazky vůči Československu — Francie smlouvou z roku 1925, Sovětský svaz smlouvou z roku 1935. Odpověď od obou vlád přišla obratem. 17. března 1938 prohlásil lidový komisař Litvinov, že „sovětská vláda je si plně vědoma své části odpovědnosti, vyplývající ze stanoviska Společnosti národů, z paktu Briand-Kelloggova a ze smluv o vzájemné pomoci s Francií a Československem“. Téhož dne odpověděla i poslední francouzská vláda lidové fronty ústy svého předsedy Leona Bluma, že Francie splní své závazky vůči Československu a že mu v případě německého útoku poskytne „bezprostřední, účinnou a úplnou pomoc“.

Těmito odpověďmi došlo po dvouletém odmlčení a stagnaci k určitému politickému oživení, a tím i k určité veřejné regeneraci československého spojeneckého systému.

Avšak po tomto prvním nesporném úspěchu československé politiky přišel tvrdý zásah britské Chamberlainovy diplomacie. Anglická vláda se rozhodla předejít možným důsledkům regenerace československého spojeneckého systému, který se prostřednictvím Francie dotýkal i jí. Rozhodla se předejít možnosti, která byla v regeneraci tohoto systému potenciálně obsažena, tj. vytvoření protiněmecké fronty, která v sobě nesla přízrak zažehnaný v Porýní — přízrak války. Chamberlain současně pro svůj zásah získal i podporu Francie, kde došlo k politické změně prvořadě důležitosti. Blumova vláda lidové fronty totiž padla a na její místo nastoupila pravicová vláda Bonnet-Daladierova, která nejen že se necítila vázána Blumovým prohlášením ze 17. března, ale která naopak sama hledala intenzivně cesty, jak se zbavit nepřijatelného závazku k Československu.

Koncem dubna došlo v Londýně k významné poradě zástupců konzervativních vlád Anglie a Francie. A z této porady se zrodila podmínka, která hluboce zasahovala do aplikovatelnosti československo-francouzské smlouvy a přes ni i smlouvy československo-sovětské. Tato podmínka, podstatně omezující funkčnost celého československého spojeneckého systému, navazovala na skutečnost, že celý tento systém mohl být uveden do pohybu pouze v tom případě, stalo-li by se Československo obětí nevyprovokované agrese. Jen v tomto případě se také Československo mohlo obrátit s žádostí o pomoc ke Společnosti národů.

A právě v souvislosti s tímto požadavkem nevyprovokované agrese byla postavena anglo-francouzská podmínka. Podmínka, která je těžko pochopitelná pro nás, kteří jsme hluboce a tragicky prožili její důsledky, která však v sobě měla určitou logičnost, a proto mohla být vůbec postavena. Touto podmínkou byl požadavek, aby se československá vláda dohodla s Henleinovou Sudetendeutsche Partei tím, že by splnila její požadavky shrnuté 24. dubna, tj. těsně před londýnskou konferencí, do osmi karlovarských bodů. Kdyby československá vláda tyto požadavky nesplnila, bylo by možno — podle anglo-francouzského výkladu — považovat Hitlerem ohlášený zásah proti Československu na obranu německých soukmenovců za zásah vyprovokovaný Československem. Vyprovokovaný neochotou československé vlády vyjít vstříc požadavkům německé menšiny. Za této situace ztrácelo Československo nároky na mezinárodní podporu.

Tato podmínka vyhrocovala stávající situaci do absurdity. Měnila pravý smysl událostí. Z nevelkého československého státu, který se bránil Hitlerově agresi uskutečňované prostřednictvím páté kolony — prostřednictvím Henleinovy Sudetendeutsche Partei —, činila rušitele míru bránícího smírnému vyřešení „spravedlivých“ nároků německé menšiny.

Anglická i francouzská vláda stavějící tuto podmínku věděly naprosto přesně, co znamená. Věděly, že její splnění nese s sebou hluboké rozrušení československého státu. Ale na druhé straně — a v tom byla především anglická politika uznávající německá práva ve střední Evropě naprosto jednoznačná — viděly v tomto postupu jedinou cestu k zachování míru. Jejich cílem bylo lokalizovat československo-německý problém na zdánlivě nevýznamné vnitřní otázce a znemožnit, aby přerostl ve světový konflikt.

Tato podmínka — sdělená 7. května 1938 československé vládě anglickým a francouzským zástupcem v Praze ve formě ostré demarše — ochromovala československé úsilí o regeneraci spojeneckého systému. Ochromovala hlavní princip obrany Československa a záměrně a cílevědomě ji zaváděla na slepou

kolej. Nadto anglický vyslanec v Berlíně sdělil výsledky londýnské konference německé vládě a informoval ji současně i o charakteru demarše učiněné v Praze.

Hitler pokládal — a ne neprávem — výsledek londýnských porad za zelenou pro svůj útok na Československo. Proto se také k československým hranicím začala stahovat německá vojska a oddíly SS.

Tímto okamžikem vstupovala v květnu 1938 obrana Československa do druhé fáze. V ní československá vláda, především zvláštním memorandem ze 14. května, anglo-francouzskou podmínku odmítla. Ve jménu povinnosti bránit integritu a vnitřní sílu republiky odmítla jednat s Henleinem na platformě karlovských bodů. Dále učinila z Hitlerových tajně připravovaných prepado- vých plánů mezinárodní záležitost tím, že o nich oficiálně informovala Londýn, Paříž i Moskvu a požádala Berlín o vysvětlení.

A za třetí provedla 21. května částečnou mobilizaci. Ta měla sloužit nejen k obraně hranic, ale byla i politickým krokem. Byla přímou výzvou pro československé spojence — pro Francii i Sovětský svaz. Měla být novým konkrétním krokem k oživení československého spojeneckého systému cestou přímé obranné akce, cestou *fait accompli*. Československo předpokládalo, že tímto nejzazším krokem se mu podaří uvést do pohybu mechanismus jeho spojeneckého systému.

Tento československý obranný postup jdoucí po několika liniích měl současně velmi složité a protichůdné výsledky. Největším a nejpozitivnějším byla skutečnost, že Hitler se vzdal svého pokusu o přímou agresi. Musel couvnout. Československá obrana zvítězila. Ale vedle tohoto nesporně velkého faktického československého vítězství měla květnová krize ještě druhý, politický rezultat. Ten byl v hlubokém rozporu s tímto vítězstvím.

Došlo totiž k faktické anglo-německo-francouzské dohodě namířené proti Československu. Její nejvlastnější podstatou byla právě ona skutečnost, že Československo svou mobilizaci, svým *fait accompli*, vmanévrovalo — nejen Francii, ale konečně i Anglii až na samý pokraj války. Za této situace a v odpověď na tento československý postup byla vydána zpráva anglického a francouzského vojenského atašé v Berlíně potvrzující Hitlerovo tvrzení, že celá květnová krize byla záměrně vyprovokována Československem. Neboť — tak znělo vyjádření — v oblasti německo-československých hranic nebyla shledána žádná mimořádná koncentrace německých vojenských sil. Československé informace v tomto smyslu byly prohlášeny za nepravdivé a Československo bylo před celým světem označeno nejen za šířitele vyhaných zpráv, ale přímo za válečného provokatéra.

Tento politický rezultat květnové krize, který byl prudkým anglo-německo-francouzským zásahem proti Československu, měnil československé vítězství v politickou porážku. Byl současně východiskem pro třetí fázi zápasu Československa a o Československo v létě 1938.

Pro tuto fázi byl příznačný Hitlerův ústup do pozadí událostí. Nacistické Německo se omezilo jednak na prudkou protičeskoslovenskou goebbelsovskou propagační kampaň, dále na propracování a novou modifikaci válečného plánu, onoho pověstného *Fall Grün*, a za třetí a především na akce Henleinovy Sudetendeutsche Partei uvnitř Československa. Německý postup udržoval po-

třebnou míru napětí, ale vyčkával výsledku anglo-francouzského tlaku na Československo, který tvořil hlavní náplň letních měsíců — června, července a srpna roku 1938.

V této etapě již anglická politika zcela jednoznačně přebírala řešení československého problému do svých rukou. A současně její hlavní cíl — rozrušení československého spojeneckého systému — byl realizován mnohem tvrdšími metodami než ve fázi minulé.

Hned na samém počátku června došlo k novému oficiálnímu anglo-francouzskému nátlaku na Československo. 3. června předložila anglická vláda v Praze novou ostrou demarši, v níž naléhala na československou vládu, aby přijala Henleinovy karlovarské požadavky. Její zákrok byl doplněn 7. června demarší francouzskou, která zdůrazňovala, že kdyby tyto požadavky nebyly přijaty, musela by Francie revidovat svůj vztah k Československu.

Za této situace vystupňovala anglická vláda svůj tlak a současně ho koncentrovala k osobě E. Beneše, který byl hlavním činitelem v československé obraně.

Způsobem, který se rovnal přímému nasazení dýky na hrdlo, ho 20. července donutila, aby přijal Runcimanovu misi. Jejím příchodem se anglická politika nátlaku přenášela přímo do Československa. Cílem Runcimanovy mise bylo donutit Československo k přijetí Henleinových karlovarských požadavků.

Avšak souběžně s tím anglická politika hledala další cesty, kterými by bylo možno řešit československý problém. Již v červnu uvažovala o uspořádání plebiscitu v německých oblastech. Tento požadavek — po zkušenostech v Sársku a v Rakousku — se rovnal návrhu na odstoupení sudetských oblastí Německu. V polovině června předložili pak angličtí zástupci svému francouzskému spojenci mapu se zakreslenými oblastmi, které by měly být postoupeny Německu. Současně anglická vláda začala uvažovat i o možnostech svolání mezinárodní velmocenské konference.

Všechny tyto své návrhy přenášela současně anglická vláda již i do přímých diplomatických jednání, a to nejen s Francií, ale i s Německem. Ústředním problémem byla tzv. *neutralizace Československa*. Šlo o anulování všech československých dohod, nejen dohody československo-francouzské a československo-sovětské, ale i československo-německé arbitrážní smlouvy z roku 1926, jíž se obě strany zavazovaly řešit sporné otázky cestou dohody.

Cílem této linie bylo rozbít československý spojenecký systém, neutralizovat republiku, tj. zatlačit ji do obdobné izolace, v jaké bylo v březnu Rakousko. Z jejího přepadení by za této situace nevyplývaly pro ostatní státy žádné povinnosti. Československý konflikt s Německem by zůstal nutně lokalizován a zničení Československa by nemělo žádné mezinárodní důsledky. Nemohl by se z něho vyvinout válečný konflikt, a tím by byl zajištěn mír.

A současně anglická politika usilovala o dosažení dohody s hitlerovským Německem v celosvětovém měřítku. Dohody, v níž uznávala nároky Německa ve střední, východní a jihovýchodní Evropě, aby dospěla k vymezení sfér vlivu v oblasti, která byla základem jejího koloniálního panství — v Asii a v Africe.

Jednou z významných cest, po nichž šly sondáže anglické politiky ve všech uvedených směrech, byla právě Runcimanova mise v Československu. V jednání na Červeném Hrádku 18. srpna diskutovali Runciman s Henleinem bez účasti československých zástupců již o možnosti oddělit německé území od Československa na základě plebiscitu. Z anglické strany byla položena otázka mezinárodní konference. A současně požádal Runciman z pověření anglické

vlády Konráda Henleina, aby v roli prostředníka informoval Hitlera o zájmu Londýna na anglo-německých jednáních o celosvětových problémech.

Všechna tato jednání probíhala ve zvýšené nervozitě. Byla vyvolávána německými manévry, při nichž bylo povoláno do zbraně 1½ miliónu vojáků. Dále přípravou k norimberskému sjezdu německé nacistické strany, který, jak se očekávalo, měl být signálem k novému nástupu německé politiky. Součástí tohoto záměrně stupňovaného napětí byl i sovětsko-japonský konflikt, který odvracel bezprostřední pozornost Sovětského svazu od evropských událostí.

Československo bylo tímto vývojem a především postupem anglické politiky tlačeno do kritické izolace a jeho akceschopnost byla ochromována neuvěřitelným způsobem.

Jeho hlavní linie obrany byla i nadále ve snaze udržet existenci svého spojeneckého systému. Úměrně s tím, jak se na západě, v Anglii a ve Francii, měnil nezájem o obranu Československa a snaha zbavit se závazků k němu v přímý a značně brutální nátlak, aby se Československo podvolilo požadavkům Německa, stoupal logicky pro obranu Československa význam jeho východního spojence — Sovětského svazu.

Poměr Sovětského svazu k Československu byl současně, obdobně jako poměr Francie a Anglie, určován jeho vztahem k oblastí střední, východní a jihovýchodní Evropy vůbec. Anglie neměla v této oblasti žádný zájem a pokládala Německo za jejího přirozeného hegemonu, Francie se tu vzdala v Porýní svého vedoucího postavení, které vždy tvořilo pouze druhou linii její evropské politiky. Sovětský svaz naproti tomu byl v této oblasti zainteresován mnohem bezprostředněji již z toho prostého důvodu, že přímo sousedila s jeho územím. Přítom však Sovětský svaz neměl v tomto prostoru větší pozice a porýnská krize znamenala výrazný zásah do jeho počínajícího vlivu zde. Sovětská politika zachovávala také od tohoto okamžiku zdrženlivé stanovisko, vývoj v této oblasti však sledovala s mimořádnou pozorností. A v okamžiku, kdy Československo v roce 1938 zahájilo svůj obranný boj, měl tento jeho zápas plné sympatie sovětské vlády.

V průběhu roku 1938 došlo také k novému oživení sovětsko-československých styků. Vzájemné kontakty byly upevněny řadou hospodářských jednání a dohod, mezi Prahou a Moskvou se budovaly komunikace a vedla se vojenská a politická jednání.

To znamená, že v době, kdy Německo vedlo rozhodující nápor za zničení Československa, kdy Anglie a Francie se distancovaly od podpory Československa a kdy Anglie vedla přímá jednání s Německem proti Československu, představovala politika Sovětského svazu pro Československo jedinou politickou oporu. Československo-sovětské vztahy se s postupujícím rokem 1938 stávaly stále výraznějším činitelem v československém úsilí o udržení svého spojeneckého systému.

Na druhé straně právě tato skutečnost — která křížila angličkou politickou linii a přímý postup Německa — vyvolávala hluboký odpor těchto dvou velmocí, posilovaný obavou všech konzervativních kruhů ze šíření světového komunismu. Tím se však do obranného zápasu Československa stále výrazněji a zřejměji prolínala skutečnost, která tvořila od počátku jeho pozadí. Touto skutečností byl mocenský zápas Anglie, Německa a Sovětského svazu — v druhé linii Francie, Itálie a Japonska — o sféry vlivu v Evropě, v Asii a v Africe.

Německo-sovětské zájmy se srážely především ve střední Evropě, ale nebyly

nevýznamné ani v Asii, především v Přední Asii. Asijský kontinent byl současně nabit třecími plochami anglo-sovětskými. Neboť jak sovětská velmoc sama, tak především její revoluční působení hluboce rozrušovalo anglické pozice v Přední Asii, v Indii, v Číně a v dalších částech. Tyto rozpory spojovaly fakticky německou a anglickou politiku proti Sovětskému svazu. A proto měla Anglie zájem na dohodě s Německem, proto mu ponechávala volnou ruku v Evropě za předpokladu, že dohoda v asijské oblasti, kde Německo nebylo tak výrazně angažováno, bude snadná.

Možnost anglo-německé dohody ohrožovala tedy sovětské postavení jak v Evropě, tak i v Asii. Přitom pro sovětskou politiku — obdobně jako pro politiku anglickou — byl rozhodující a prvořadý vývoj asijský.

Současně v anglo-německé frontě bylo pro Sovětský svaz velké nebezpečí ohromné a prakticky úplné izolace v celosvětovém měřítku. Existovala poměrně jednoduchá možnost rozšíření této fronty o další státy — o Francii, Itálii a Japonsko — čímž by byl Sovětský svaz postaven proti veliké mocenské a v případných důsledcích i vojenské přesile.

Všechny tyto skutečnosti ovlivňovaly sovětský postup ve vyhrocující se středoevropské krizi. Sovětská vláda měla zájem na obraně této oblasti proti Německu, a proto také měla československá obrana sovětskou podporu. Na druhé straně mohla přílišná angažovanost ve střední Evropě dostat Sovětský svaz do konfliktu s Německem — buď přímo či nepřímo podporovaným Anglií a ostatními státy. Tato možnost určovala zdrženlivost Sovětského svazu ke vzrůstající krizi.

To znamená, že obranný zápas Československa zasahoval daleko do celosvětové politiky, především i do velmocenského rozporu anglo-sovětského. Tyto dalekosáhlé důsledky podporovaly na jedné straně československou obranu, na druhé straně nutily Československo k zvýšené a mimořádné opatrnosti.

Přitom postavení Československa bylo o to těžší, že muselo neustále bojovat i o světové veřejné mínění, jehož podpora byla významným faktorem jeho obrany. Na něm závisela především možnost získání podpory Společnosti národů. Proto Československo, bráníc se tlaku britské politiky a hrozbě německé agrese, muselo současně vystupovat tak, aby nezavdalo podnět k novému obvinění z provokování válečného konfliktu, případně z šíření mezinárodního komunismu.

Nalézt cestu v tomto mnohonásobně protikladném dilematu vyžadovalo ohromnou odvalu i politické a diplomatické mistrovství. Československá politika se také velmi obezřetně pohybovala po labilní a nejisté půdě. Byla nucena brát v úvahu komplikovanost celosvětového vývoje a přitom řešit celou změť detailních vnitřních problémů, do nichž se současně tento světový vývoj přímo promítal.

Československo odmítlo sice přijmout Henleinovy karlovarské požadavky, ale vláda zahájila jednání se Sudetoněmeckou stranou na základě vlastních návrhů v rámci československé ústavy. Snažila se současně prokázat i před evropskou veřejností, že postup Sudetoněmecké strany je přímo řízen z Berlína, a že proto i všechna jednání jsou manévrem bez skutečné snahy o dohodu. Usilovala proto o přenesení jednání z neveřejných porad přímo na otevřené fórum parlamentu. Avšak tímž zásahem, kterým jí byl vnucen příchod Runcimanovy mise, jí bylo výslovně znemožněno realizovat parlamentní jednání svolané již na 25. července.

Příchodem Runcimanovy mise byla i tak nesmírně ztížena linie československé obrany, neboť jednání byla vedena přímo pod kontrolou mise, která neměla ani detailní vědomosti o konkrétní problematice, ani chuť a trpělivost je získat. A z německé strany byla tato jednání dále zatemňována novými a novými návrhy a dokumenty, které činily situaci jen ještě nepřehlednější.

V polovině srpna — v souvislosti s kritickým vyhocováním celosvětové situace — převzal vedení jednání za československou stranu sám prezident Beneš. Předložil německé straně návrh dalekosáhlých ústupků a žádal, aby SdP projevila veřejně ochotu ke spolupráci a zavázala se, že během jednání bude respektovat příměří a zastaví štvání svého tisku. Benešovy návrhy byly současně tak načasovány, že bezprostředně předcházely Henleinovým a Runcimanovým jednáním na Červeném Hrádku, jichž se československá vláda právem obávala. Ale přes to, že zahaly zástupce SdP do slepé uličky, nepodařilo se jim zastavit anglo-německé dohovory. Ještě téže noci, ze 17. na 18. srpna, odletěli sudetoněmečtí zástupci zvláštním letadlem do Berlína pro další instrukce. A podle nich a na jejich základě přes všechno úsilí československé vlády konala se 18. srpna na Červeném Hrádku jednání, která připravovala dalekosáhlou anglo-německou dohodu.

A tu, za této situace a před bezprostřední realitou anglo-německé dohody, učinil Edvard Beneš — vědom si všech celosvětových aspektů zrající krize — dalekosáhlý krok. V předvečer zahájení norimberského sjezdu splnil tzv. čtvrtým plánem Henleinovy karlovarské požadavky.

Tímto krokem se vytvořila nová situace v mnoha směrech. Československo za cenu krajních ústupků přímo ohrožujících celistvost státu splnilo onu kritickou podmínku, na kterou Anglie a Francie vázaly další platnost svých závazků vůči Československu. Svedlo na slepou kolej anglo-francouzské úsilí o rozbití těchto svazků i politiku Henleinovy strany, která vytyčujíc karlovarské požadavky, nikdy nepočítala s možností jejich splnění. A nejen to. Československo tímto svým krokem rozbíjelo možnost, aby bylo dosaženo anglo-německé dohody právě na základě řešení československé otázky.

Tímto svým krokem dosáhlo Československo hlavního svého cíle. Ubránilo svůj spojenecký systém. Ale důsledky tohoto kroku byly ještě dalekosáhlejší. Znamenaly politický neúspěch pro Henleína, ale i pro Hitlera a pro Německo jako velmoc. Dotýkaly se francouzské politiky, ale především zasahovaly politiku anglickou. Československo svým krokem znemožnilo jak zpřetrhání anglických svazků se střední Evropou a její pokojné vydání Německu, tak koneckonců narušovalo možnost velmocenské anglo-německé dohody. A to právě v okamžiku, kdy začala sílit existující opozice proti Daladierovi a Bonnetovi ve Francii, kdy se vyhocovala protichamberlainovská opozice v Anglii, stále zřejměji se koncentrující kolem Winstona Churchilla, Edena, Labour Party a odborů. Kdy se i v generálských kruzích německé armády vytvářela opozice, jejíž představitel Kleist navazoval kontakty s Churchillovou skupinou v Anglii. Kdy i v dalších německých kruzích rostla nespokojenost s Hitlerovou riskantní politikou na pokračí války a kdy na Dálném východě se zhroutily japonské útoky proti Sovětskému svazu a vyhrotily se německo-japonské rozpory.

Československo bylo tímto vývojem nesporně posilováno, československá politika s ním i kalkulovala. A současně československý krok a z něho plynoucí politické vítězství byly ne nevýznamnou posilou pro všechny tyto proudy.

A tak ať byl čtvrtý plán sebetěžší obětí, tím, že Československo ubránilo

svůj spojenecký systém, dosáhlo fakticky velkého vítězství, které se pozitivně promítalo i do celosvětového vývoje.

Prvních několik dní po čtvrtém plánu se rozhostilo nad Československem hluboké ticho. Ticho, které se přenášelo do celého světa. A jak se velmi brzy ukázalo, bylo to ticho před bouří. Oddělovalo novou, v pořadí čtvrtou fází obranného boje Československa v roce 1938.

Fronta proti Československu — do té doby stále ještě spíše diplomatická než konkrétní — se vyhrotila a přešla k otevřenému náporu na republiku.

Hitlerova závěrečná řeč na norimberském sjezdu 12. září 1938 byla signálem k přímému náporu Německa na Československo. Byla provázena konkrétním pokusem Sudetoněmecké strany o puč, který měl být současně předehrou k německému zásahu.

Současně s tímto nástupem Německa se dala do pohybu i Chamberlainova anglická politika. Chamberlain se, stejně jako Hitler, ne neprávem cítil zasažen a zaskočen československým postupem. A proto se i on, stejně jako Hitler, rozhodl k přímému zásahu. V okamžiku, kdy v noci z 13. na 14. září odeslal Hitlerovi svou nabídku na osobní schůzku, přebíral řešení československého problému do vlastních rukou.

15. září 1938 došlo v Berchtesgadenu k anglo-německé dohodě o vydání československých pohraničních oblastí Německu. Stalo se tak přesně v téže době a bez ohledu na to, že Československo v několika málo hodinách zlikvidovalo uvnitř republiky henleinovský pokus o puč. A nejen to. Československá vláda svým zákrokem rozrušila celé vedení Sudetoněmecké strany, které uprchlo do Německa, stranu zakázala a její organizační strukturu rozbila. Tím vlastně zlikvidovala v této fázi onu nebezpečnou pátou kolonu, po jejíž linii šel až dosud Hitlerův útok proti Československu.

Ale berchtesgadenská dohoda měnila toto veliké faktické československé vítězství — obdobně jako tomu bylo v květnu 1938 — ve velikou politickou porážku.

V tomto kritickém okamžiku se obrátil 16. září prezident Beneš na francouzskou vládu s poselstvím, v němž ji zapřísahal, aby se nepřipojovala k anglo-německé frontě, která nezbytně zasáhne i ji. Žádal a prosil, aby Francie nerozbíjela francouzsko-československou smlouvu, a tím nejen celý čs. spojenecký systém, ale i opěrný sloup evropské protinacistické fronty. Psal: „Dochází k rozhodné chvíli v boji mezi námi a Berlínem. Nejde o naši minoritu. Jde o odvěký boj, o německou nadvládu ve střední Evropě. Máme být smrtelně zasaženi a tím zasažena celá střední Evropa, celá dosavadní politika Francie a tím Francie sama. Budeme-li pevní, Hitlera porazíme. Prosím, aby francouzská vláda všechno uvážila. Zůstali jsme Francii věrni a věrni jí v nejtěžších chvílích zůstaneme. Činíme tento důrazný apel na vládu francouzskou a věříme, že i ona v duchu naší spojenecké smlouvy zůstane s námi v tomto boji, ať se stane co se stane. Budeme-li pevní my, půjdou s námi nakonec všichni v ostatní Evropě proti nacistickému Německu.“

Ale francouzská Daladier-Bonnetova vláda i tentokrát dala přednost spojenečtví s Anglií. Po jejím boku se naopak snažila prosadit berchtesgadenský ujednání, zlomit československý odpor.

Boj probíhající 19., 20. a 21. září byl krutý. Tím krutější, že to byl boj Česko-

slovenska se svými spojenci — s Anglií a Francií. Tito spojenci se snažili přimět československého presidenta Edvarda Beneše k tomu, aby Československo — přes to, že dosáhlo v přímém boji s Henleinem a Hitlerem velkého faktického vítězství — přistoupilo na rozbití svého státu.

Ale president Beneš byl současně jak přímo, tak i prostřednictvím československého vyslance v Paříži Osuského i československého vyslance v Londýně Jana Masaryka v kontaktu s demokratickou protibonnetovskou a protichamberlainovskou opozicí, která ho posilovala v jeho boji. Byl v kontaktu se sovětskou vládou, která stála na zásadách československo-sovětské smlouvy. A měl i nesmírnou oporu ve vnitřním vývoji Československa, v ohromné jednotě lidu na obranu republiky proti fašistickému Německu.

Za této situace odmítl president Beneš anglo-francouzský nátlak na přijetí Hitlerových berchtesgadenských požadavků. Toto odmítnutí hluboce zasahovalo především oba hlavní berchtesgadenské partnery: Chamberlaina a Hitlera. Znovu vyvolávalo představy o možnosti protiněmecké fronty. Znovu hluboce zasahovalo sebevědomí německé velmoci. Znovu se dotýkalo Chamberlainovy politiky appeasementu a konečných cílů této linie — dospět k anglo-německé dohodě. Posilovalo opozici. Ohrožovalo i osobní Chamberlainovu a Hitlerovu prestiž.

Reakcí na toto odmítnutí byl proto nový anglo-francouzský nátlak vystupňovaný úměrně s tím, že do nových anglo-německých jednání v Godesbergu zbývala jediná noc. A v této noci z 20. na 21. došlo k fantastickému nátlaku na presidenta Beneše. Nátlaku, v němž mu bylo sděleno, že vznikne-li z vytvořené situace válka, „bude za ni odpovědné Československo a Francie se k této válce nepřipojí“.

To znamená, že bez ohledu na to, že Československo v minulém vývoji splnilo onu anglo-francouzskou podmínku, na niž byla vázána existence jeho spojeneckého systému, došlo nyní k jednoznačnému faktickému vypovězení spojeneckých závazků ze strany Francie. A současně Československo a osobně jeho president — E. Beneš — byl činěn zodpovědným za vznik válečného konfliktu. Snad si s odstupem doby ani již nedovedeme představit nesmírné břemeno zodpovědnosti, které bylo vloženo na tohoto jediného člověka, který byl nadto v evropském veřejném mínění skandalizován jako válečný štváč.

V absurditě mocenského boje byla všechna zodpovědnost za ozbrojený konflikt svalena na Československo. Bylo označeno za válečného paliče a vyobcováno tak ze společnosti mírumilovných národů. A ten, kdo by mu chtěl přesto pomoci, byl by nezbytně označen sám za agresora.

V takovéto vyhrocené a vybičované atmosféře Československo 21. září přijalo Hitlerovy berchtesgadenské požadavky. To, co nedosáhl Hitler přímým útokem, získal cestou dohody s Chamberlainem.

Ale jak se ukázalo v několika málo následujících hodinách, československý obranný boj neskončil ani nyní, v okamžiku přijetí Berchtesgadenu. Nastávala jen jeho další modifikace, a tím i nová, pátá jeho fáze. V ní se hlavní těžiště československé obrany přeneslo dovnitř, do vývoje v zemi. Uvnitř Československa byl odvolán jeden z dosud nejdůležitějších požadavků, požadavek zachování klidu. A v tomto okamžiku se zvedla ohromná a spontánní vlna odporu, vlna žádající v demonstracích obranu republiky. Tato vlna svrhla

Hodžovu vládu a vynesla do čela státu novou vládu, vojenskou vládu Syrového. Jejím prvním aktem bylo vyhlášení mobilizace na obranu státních hranic.

Tento vnitřní vývoj byl současně svými důsledky zaměřen k ovlivnění situace mezinárodní. Byl to nový pokus dospět v okamžiku ztroskotání všech nadějí na udržení československého spojeneckého systému cestou dohody k faktickému jeho vyvolání v život cestou *fait accompli*.

I tentokrát zasáhl tento československý postup velmi pronikavě do mezinárodní situace. V prvé řadě výrazně ovlivnil godesberské Chamberlainovo jednání s Hitlerem. Vyhrotil a prohloubil jeho vlastní vnitřní krizi. Jednání v Godesbergu byla totiž od počátku poznamenána anglo-německým rozporem. A již k němu nesporně přispěl předchozí postup československé obrany. Chamberlain pokládal souhlasem československé vlády s berchtesgadenskou dohodou celou otázku Československa za vyřešenou. Jeho cílem bylo dospět k anglo-německé dohodě o celosvětových otázkách. Hitler naproti tomu spatřoval v československé otázce stále ještě hlavní problém své současné politiky. Československý odpor ho dráždil. Neúspěchy, které Německo od Československa utrpělo, neměly obdoby. Nutnost úplného zničení Československa se stávala Hitlerovou fixní ideou. Proto také Hitler v Godesbergu odmítl anglo-německé jednání a vytyčil své nové požadavky vůči Československu. Rozšířil především podstatně rozsah oblastí, o jejichž připojení k Německu žádal. Na rozdíl od berchtesgadenských požadavků byly nové požadavky stanoveny tak, aby do německého záboru připadly všechny hlavní československé obranné pevnosti. Cíl těchto návrhů byl jasný. Zbavit Československo jakékoliv možnosti obrany. Kromě oblastí pevně stanovených k záboru požadoval Hitler ještě uspořádání plebiscitu na dalším území. Nejdalekosáhlejší požadavky vytyčil v oblasti Moravy, která se místy zužovala na nevelký 30—40 km široký koridor, oddělující české země od Slovenska. Tento návrh byl v podstatě totožný se základní linií *Fall Grün*, který předpokládal přepadení Československa kleštovým útokem v oblasti Moravy. Současně — s těmito dalekosáhlými novými německými požadavky — tlumočil Hitler Chamberlainovi i územní nároky vznesené na Československou republiku Polskem a Maďarskem.

S tím vším Chamberlain nepočítal. Pro něho Československo bylo podřadnou záležitostí. Usíloval o dalekosáhlou anglo-německou dohodu.

Godesberská jednání uvázla ve slepé uličce. Československá otázka Hitlera a Chamberlaina rozdělila. A za této stagnace godesberských porad zasáhlo Československo ještě jednou, bezprostředně a přímo do průběhu godesberské schůzky.

V okamžiku, kdy Hitler předával Chamberlainovi memorandum se svými požadavky — 23. září 1938 ve 22 hodin 30 minut — obdržel zprávu, že Československo mobilizovalo. Hitler na ni reagoval prudkým výbuchem zuřivosti, který nejlépe ukazoval, jak hluboce byl československou obranou zasahován. Prohlásil, že československá mobilizace ho nutí k vojenským opatřením. Na to byl Chamberlain nucen konstatovat, že za těchto okolností je pokračování v jednáních bezpředmětné.

V okamžiku ztroskotání Godesbergu se zdálo, že politika appeasementu je u konce.

Pod dojmem československé mobilizace ohlásila mobilizaci i Francie a Sovětský svaz. Opatření pro případ války byla nucena učinit i Anglie, v níž se současně rýsovala i možnost pádu neúspěšné Chamberlainovy vlády. Byla zahájena československo-polská jednání. A oba malodohodoví spojenci — Ru-

munsko a Jugoslávie — oznámili, že pokládají pro sebe za závazné své staré závazky vůči Československu pro případ, bude-li napadeno Maďarskem.

Československo slavnostně odmítlo Hitlerovy godesberské požadavky a ohlásilo své odhodlání postavit se jim „na svrchovaný odpor“. Československá vláda i armáda provedly všechny přípravy k odražení německé agrese, kterou Hitler stanovil na 28. září 1938 na 14.00 hodin.

27. září večer se sešla naposledy československá vláda. Konstatovala, že „když dojde k válce, tedy je tu nadlidskou silou zrekonstruovaná fronta a musíme hledět s nadějí na výsledek“. Československo ještě téže noci odeslalo do Ženevy nótu, kterou měl československý zástupce předložit Společnosti národů v okamžiku přepadení Československa Hitlerem. Nóta obsahovala žádost o okamžité svolání Společnosti národů a označení hitlerovského Německa za agresora. Tím měla být i po mezinárodně politické a právní linii plně otevřena cesta k možnosti československé obrany proti Hitlerovi v rámci širšího spojeneckého československého systému. Vyvrcholením těchto československých příprav byla pak žádost o sovětskou leteckou pomoc, předložená sovětské vládě prezidentem Benešem 28. září dopoledne.

V týdnu od 23. do 28. září 1938 se tedy zdálo, že československé *fait accompli* přinese pozitivní výsledky, že umožní obranu Československa proti hitlerovskému Německu. Že vyvolá v život širokou protiněmeckou frontu, obdobnou té, která byla vytvořena již v polovině třicátých let — před porýnskou krizí. Zdálo se, že československý zápas o regeneraci spojeneckého systému bude úspěšný. Že tento spojenecký systém se stane základnou nejen k zadržení německé agrese, ale i k vytvoření nového politického seskupení ovlivňujícího vývoj celosvětový.

Avšak v okamžiku vyhrocení celkové situace se ukázalo, že síly Československa jako malého státu jsou neúměrné dalekosáhlosti důsledků jeho obrany.

Československé *fait accompli* doslova vmanévrovalo velmoci do pozice, které se od počátku roku bránily.

A proto se rozhodly s touto situací skoncovat. Cesta, která se nabízela a která se již mnohokrát objevovala v diplomatických jednáních, vedla přes mezinárodní velmocenskou konferenci. Hitlerovo pozvání k jednání do Mnichova přijal s radostí Chamberlain, Daladier i Mussolini. Byla obnovena velmocenská koalice z Locarna a direktorium čtyř rýsujících se v evropské politice na přelomu roku 1932 a 1933. Nastala poslední a konečná fáze uzavírající obranu Československa v roce 1938.

Jednání velmocenské konference v Mnichově ve dnech 29. a 30. září 1938 znamenalo vítězství jiných a protichůdných principů, než na kterých byla založena obrana Československa. Československý obranný systém byl tímto okamžikem anulován. Francie následujíc Anglii přešla od spojenecké smlouvy s Československem k přímé dohodě proti němu, k dohodě s Německem. Sovětský svaz se distancoval od nového vývoje krize a nezasahoval do ní. Mnichovské velmocenské seskupení bylo nebezpečné i pro něj.

Československo se ocitlo v situaci, které se tak usilovně bránilo. — V hluboké a naprosté mezinárodní izolaci.

V Mnichově bylo velmocenskou dohodou Anglie, Německa, Itálie a Francie Československo rozbito. Tímto zásahem se zúčastněné velmoci s konečnou platností zbavily nepříjemného činitele, který přes svou malost zasahoval svou obranou hluboce nejen do evropské, ale i do celosvětové politiky. A aby tomuto státu byla definitivně znemožněna jakákoliv další obranná akce, vstu-

povala mnichovská dohoda v platnost — bez ohledu na stanovisko Československa — pouhým rozhodnutím velmocí.

Mnichovem byla uzavřena obranná akce Československé republiky v roce 1938. Byla rozrušena ve svých nejvlastnějších principech. Skončila porážkou a rozbitím Československa. 15. březen 1939 byl jen dovršením této porážky.

Avšak velmi brzy se ukázalo, že likvidace Československa nevedla k žádné anglo-německé dohodě, vymezející sféry vlivu ve světovém měřítku. Naopak. Obě tyto velmoci se dostaly velmi brzy v rámci nové světové války do vzájemného konfliktu. V průběhu této války se těžce a pomalu postupně rodila velmocenská protiněmecká fronta, opřená o politickou protinacistickou frontu. K jejímu skutečnému zformování došlo však až v létě 1941. A byla to fakticky táž fronta, o níž usilovalo Československo v úporném procesu své obrany roku 1938.

TRADICE A GAULLISTICKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA

Alexandr Ort

1. června 1968 uplynulo již deset let od okamžiku, kdy se generál de Gaulle dostal po několikaletém pobytu v politickém ústraní opět k moci. Od té doby nejen uplynulo mnoho vody a mnohé otázky týkající se gaullismu jsou jasnější, ale bylo také popsáno nemálo papíru s nejrůznějšími úvahami na toto téma.

Hodnotíme-li uplynulé desetiletí gaullismu, nemůžeme nevěnovat zvláštní pozornost gaullistické zahraniční politice, kde generál de Gaulle dosáhl nemálo významných úspěchů. Ve vnitropolitické, hospodářské, sociální nebo kulturní oblasti se generálova vláda podobnými úspěchy prokázat nemůže. I když ne všechny jeho akce skončily tak, jak si sám přál, je třeba si povšimnout houževnatosti, s níž gaullistická zahraniční politika své názory prosazovala, a přiznat jí úspěchy, jež jsou o to významnější, že zahraničně politická oblast je velmi silně podmíněna řadou faktorů vnějších, které žádná vláda sama nemůže změnit a často ani ne podstatně ovlivnit.

Přes tyto značné obtíže dosáhl gaullismus na úseku světové politiky snad největšího úspěchu. De Gaullovi se v podstatě podařilo prosadit Francii mezi velmoci, kde po válce měla své místo jen formálně, díky Chartě Organizace spojených národů. Na názor gaullistické Francie se dnes ve světě bere všeobecně zřetel a i když její politika vyvolává mnoho sporů a často i odpor, musí být uznávána jako významný faktor světové politiky.

Generál de Gaulle mohl dosáhnout tohoto úspěchu především proto, že se dostal k moci v době pro sebe nesmírně výhodné. Vlády se ve Francii ujal v okamžiku, kdy hospodářský vývoj překonal nejtěžší údobí a došlo k jasnému rozmachu francouzské ekonomiky. Souviselo to nepochybně s celkovým vývojem světového hospodářství a zvláště evropského. Nástup k realizaci Společného trhu odrážel nepochybně vedle potřeb širšího trhu i některé aspekty konkurenční. Sjednocená Evropa se mohla postavit v hospodářské